

**POČECI NOVINARSTVA U BOSNI I
HERCEGOVINI OD 1850. DO 1892, SA POSEBNIM
OSVRTOM NA KATOLIČKE LISTOVE BOSANSKI
PRIJATELJ I SRCE ISUSOVO**

**BEGINNINGS OF JOURNALISM IN BOSNIA
AND HERZEGOVINA SINCE 1850 TO 1892, WITH
SPECIAL REVIEW ON CATHOLIC JOURNALS
BOSNIAN FRIEND AND HEART OF JESUS**

Slavo Grgić¹⁴
KŠC „Ivan Pavao II“ Bihac
Đani Banja¹⁵
Sveučilište u Zadru

Sažetak

Počeci novinarstva u današnjoj Bosni i Hercegovini sežu u 1850 godinu, a u Sarajevu je počela sa radom prva tiskara 1866 godine, tako da su prve novine tiskane u Hrvatskoj. Prve novine u BiH su otvorile potpuno nove načine komuniciranja. No, bitno je i to što je ovo postao i novi način sakupljanja informacija na jedno mjesto. Ogroman doprinos prvih novina je svakako i taj što one mogu stići do vrlo udaljenih sela i naselja gdje god službuju svećenici. Isto tako se novi način komuniciranja i informiranja ogleda i u tome što su sada svećenici na svojim župama mogli čitati novine, nove informacije i nove sadržaje, ali su mogli te novine dati svojim vjernicima (onima koji su bili pismeni) na čitanje te tako širiti informacije i poboljšavati komunikaciju u udaljenim krajevima kamo do sada, najvjerojatnije, nisu stizale nikakve novine. Kada se pogleda unatrag, od godine 1882., preko godine 1866., brzo dolazimo do godine 1850., koja u mnogočemu mijenja sliku ondašnje BiH. No, ako se ide još nekoliko godina unatrag, do izlaska *Danice ilirske* 1836., pa sve do *Kraljskog Dalmatina* 1806. godine (kada je vrlo moguće da su mnoge od ova dva broja stigla na područje ondašnje BiH), stvara nam se jasan slijed događaja koji je promijenio dostupnost informacija na ovim prostorima, ali i uvelike poboljšao komunikaciju. Može li se to usporediti s novim načinima komuniciranja u današnjem modernom svijetu ili sa izumom Guttembergovog tiskarskog stroja? Svakako da je usporedba moguća, ali se ne dolazi do sličnih rezultata. No, napredak je svakako bio

¹⁴ Ceravci bb, Telefon/fax: +387 37 350-850, Email: ravnateljkscbihac@gmail.com

¹⁵ Pakoštanska 1, Tel: 023 300-918, Fax: 023 300-914, Email: giannibanja@unizd.hr

Grgić, S. i Banja, Đ. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove *Bosanski prijatelj* i *Srce Isusovo*. *Anali poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

velik i doprinos ondašnjoj BiH je bio nemjerljiv. Nakon Bosanskog prijatelj i otvaranja tiskare u Sarajevu otvorio se novi način obrazovanja i prosvjeđivanja naroda. Svi časopisi i novine od 1850. do 1892. godine su dali nemjerljiv doprinos i udarili temelje današnjeg modernog novinarstva u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: novinarstvo, časopisi, službeni list, komunikacija, putopisi, vijesti.

Summary

Beginnings of journalism in today's B&H date back to 1850 year, first press started with work in 1866 in Sarajevo, while in Foca it was established. First newspapers in B&H opened completely new ways of communication. But it is important that this became also a new way of collecting information on one place. For sure, enormous contribution of first newspapers is that it can be delivered to very distant villages and settlements wherever priests work. Also, new way of communicating and informing is reflected in possibility that now priests on their parishes could read newspapers provide new information and new content and they also could give it to their worshippers (those who were literate) to read it in order to expand the information and improve communication in distant areas where newspapers could not be delivered until now. Looking back, since 1882, over 1866, quickly we come to 1850 - the year which in many ways changed the image of previous B&H. But also, if we go few years back, until publication of the magazine *Danice ilirske* in 1836 and *Kraljskog Dalmatina* in 1806 (when is very possible that many of these two numbers arrived in the area of previous B&H) create us a clear sequence of events that changed the availability of information in this area and also improved communication. Could it be compared with new ways of communicating of a modern world or with letterpress invention? Certainly the comparison is possible but it can't come up with similar results. But, for sure the progress has been great and contribution to previous B&H was immeasurable. After the Bosnian and the opening of the press in Sarajevo there have been a lot of improvements and new ways of education and illumination of nations. All magazines and newspapers from 1850 until 1892 gave immeasurable contribution and established the foundation of today's modern journalism.

Keywords: journalism, magazines, Official Journal, communication, itinerary, information.

1 Uvod

Kako saznati o prošlosti komunikacije i o prošlosti međuljudskih odnosa ako ne zavirimo i ne pronađemo stare dopise, pisma, dokumente ili još bolje stare listove, časopise ili novine. A listovi su upravo u ono vrijeme bili mjesto gdje se skupljalo pisano blago; događaja, doživljaja, imenovanja, raznih pjesama i narodnih priča, poslovice ali i poslanica crkvenih poglavara ili jednostavno vijesti iz zemlje i svijeta.

Grgić, S. i Banja, Đ. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove *Bosanski prijatelj* i *Srce Isusovo*. *Anali poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

Dva takva lista su *Bosanski prijatelj* iz godine 1850., a i *Srce Isusovo* list iz godine 1882.

U nadolazećim redcima su ukratko prikazana oba lista, naravno, onoliko koliko je to dozvoljavao prostor ovog istraživačkog rada. Ova dva navedena lista su po svom sadržaju vrlo različita, ali i vrlo slična. Dok je prvi list i prvi broj B.P.¹⁶, više manje djelo vrlo malog broja ljudi, a najviše samog urednika fra Ivana Franje Jukića¹⁷, dotle je prvi broj S.I. također djelo ponajviše samog nadbiskupa Stadlera i glavnog urednika Ivana Gözela. Ovdje su obrađena samo jedan broj B.P. i samo jedan broj S.I, zato što su upravo ta dva broja ili bolje reći samo prvi broj B.P., bili prvi vjesnici novinarstva i upravo su oni započeli epohu novinarstva u tadašnjoj Bosni i Hercegovini, ali svaki sa svog kuta i svaki na svoj način. U obradu više brojeva ovih listova nije se išlo jer bi to bio predugačak i preopsežan rad.

2 Počeci novinarstva u Bosni i Hercegovini

O počecima novinarstva u današnjoj Bosni i Hercegovini može se govoriti na jedan vrlo specifičan način. Naime, područje današnje BiH je dugi niz godine bila pod okupacijom Osmanlijskog Carstva koje nije dopuštalo veliki napredak modernih zapadnih ideja na njihovom području. Neke ideje su prodirale na to područje, ali to su bile uglavnom neprimjetne ili manje primjetne od jednih novina ili nečeg sličnog. Također, nije poznato, ali je svakako vrlo moguće, da je u tadašnju BiH stigao ijedan broj lista *Kraljski Dalmatin – Il regio Dalmata* (1806) iz Zadra. Tako da se o počecima novinarstva u BiH (najviše zbog utjecaja iz susjednih područja Hrvatske) može početi govoriti usporedo sa izlaskom *Danice Ilirske* 1836. godine u Hrvatskoj, ali samo govoriti. A kako je i sam urednik B.P. fra Ivan Franjo Jukić pisao za *Danicu Ilirsku*, vrlo je vjerojatno da su neki od prvih brojeva tog lista stigli i na područje tadašnje BiH. No, to su samo dolasci listova na ova područja, a još uvijek nemamo lista koji piše o Bosni i Hercegovini, ali i koji se tu i tiska. Vjerojatno je bio jedan od poticaja za tiskanje prvih novina u BiH samo Jukićevo pisanje za *Danicu Ilirsku*. 1850 godine Jukić priprema građu za tisak prvog lista koji u cijelosti govori o BiH, ali je tiskan u Hrvatskoj, jer na području BiH nije još bilo niti jedne tiskare. Prve tiskare počinju sa radom u Sarajevu 1866. i u Mostaru 1872 (Ademović, 1997, str. 19).

3 Uloga franjevaca u prvim koracima novinarstva u BiH

Književnost bosanskih franjevaca u XIX stoljeću bitno je određena društvenim i kulturnim previranjima. Na karakter književnih tema utjecale su nacionalno-osloboditeljske i preporodne ideje. Posebnu je ulogu u tome odigrao „Hrvatski

¹⁶ U tekstu se koristi skraćenica za „Bosanski Prijatelj“ B.P., a za „Srce Isusovo“ S.I.

¹⁷ Ime fra Ivana Franje Jukića se često nalazi kao Ivan Frano Jukić, no, on sam se negdje potpisivao Franjo, a negdje Frano, tako da se u tekstu često nalaze oba imena. Kao autor knjige pisano je Frano.

Grgić, S. i Banja, Đ. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove *Bosanski prijatelj* i *Srce Isusovo*. *Anali poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

narodni preporod“ koji je među franjevcima našao zagovornike, kakvi su fra Martin Nediž, fra Marijan Šunjić, fra Petar Bakula, fra Antun Knežević te fra Ivan Franjo Jukić i fra Grga Martić kao dvojica najistaknutijih među njima. Tradiciju pisanja ljetopisa u XIX stoljeću nastavili su fra Jako Baltić i fra Mato Mikić, a stihove na latinskom pišu fra Andrija Barukčić, fra Ambroz Matić i fra Blaž Josić¹⁸.

Fra Ivan Franjo Jukić (1818.-1857.) za svojega je kratkoga života bio djelatnan kao prosvjetitelj, književnik, povjesnik, etnograf, zemljopisac, pokretač i urednik prvoga bosanskohercegovačkoga časopisa *Bosanski prijatelj*, a k tomu, i politički vrlo angažiran. Svojom putopisima, kao najvrjednijim književnim ostvarenjima, ubraja se u sam vrh proznih stvaratelja na tlu BiH. Izrazitim darom zapažanja, živahnim stilom pripovijedanja i svježinom misli Jukić je trajno ostao zanimljivim i privlačnim piscem.

4 Prva tiskara u Bosni i u Hercegovini

Kad je turska vlada omogućila otvaranje prve tiskare u Sarajevu 1866. godine, pokrenute su novine *Bosna*¹⁹, zvanične novine Bosanskog vilajeta. Od zaposjednuća BiH poslije Berlinskog kongresa 1878. pokrenula je Austro-Ugarska nekoliko novina na njemačkom i jedne na mađarskom jeziku. Muslimani BiH počeli su 1891. izdavati svoj list *Bošnjak*. Bosanski Srbi izdavali su od 1881. nekoliko listova (*Trebević*, *Prosvjeta*, *Napredak*), a tek od 1897. pokrenuli su u Mostaru *Srpski vjesnik*, pa u Sarajevu 1905. *Srpsku riječ*.²⁰

Zanimljiv je slijed događaja i upornost nekih ljudi kako se došlo do početka rada prve tiskare u Hercegovini. Prva tiskara u Hercegovini u Mostaru je osnovana 1872. godine. To je označilo zamah kulturne i prosvjetne djelatnosti. Tome su prethodile mnoge djelatnosti franjevac, poglavito Ivana F. Jukića. Radeći na prosvjećenju katoličkog puka, franjevci su mnogo polagali na izdavačku djelatnost. Međutim, rad im je bio uvelike otežan iz razloga što nije postojala tiskara u Bosni i Hercegovini. Najčešće su djela tiskali u mađarskim i talijanskim tiskarama, a kasnije i u hrvatskim tiskarama u Zagrebu, Splitu, Dubrovniku, Osijeku, Karlovcu, Sisku, te u Beču. Te poteškoće su ih natjerale da rade na osnivanju svoje tiskare. Zahtjeve Ivana F. Jukića ("Molbe i želje") 1850. godine, pa nakon toga redovništva 1853. godine, te naposljetku Ante Kaića iz 1857. godine, turska centralna vlast je odbila. Tada su imali važnijeg posla u carstvu od osnivanja tiskara u provincijama, jer su bili u ratu s Rusijom (Ademović, 1997, str. 19).

Turska okupacija je djelovala nepovoljno na sve životne tokove i umrtvila društvo u toj mjeri da se u njemu dugo nije ni osjećala potreba za osnivanjem tiskara.

¹⁸www.camo.ch/franjevci.htm, preuzeto 28.10.2009.

¹⁹"Bosna" je bila zvanični list Bosanskog vilajeta koji je izlazio od 1866. do 1879. godine u Sarajevu, s uporednim dvojezičnim tekstom na turskom i srpskom jeziku, www.bgs.ba/e_knjige3.html, preuzeto 01.11.2009.

²⁰www.camo.ch/kratko_bih.htm, preuzeto 28.10.2009.

Grgić, S. i Banja, Đ. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove *Bosanski prijatelj* i *Srce Isusovo*. *Anali poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

Rijetki pojedinci, poput Jukića te Kaića, su svoje knjige, na našem ili stranim jezicima, tiskali izvan Bosne pa ih donosili ovamo savladavajući tegobe putovanja i ostale prepreke (Kruševac, 1978, str.9).

Valja napomenuti, da je u to vrijeme sultan Abdul-Medžid izdao carski nalog kojim je nastojao udovoljiti željama i molbama katolika iz 1850 godine. Ali do konkretnijih pomaka nije došlo, sve do razdoblja vladavine Topal-Osman paše (Ademović, 1997, str. 18). Tada je on prema ustavnom zakonu vilajeta, po kojem vilajet treba imati tiskaru, osnovao prvu tiskaru u Bosni 1866.godine No, franjevci nisu odustajali od svog nauma.

Četiri godine prije osnivanja prve tiskare u Mostaru, udareni su joj temelji. Nakon poticaja za osnivanje Književnog društva franjevaca, fra Grgo Martić se obraća biskupu Kraljeviću, koji prihvaća ponudu, te čak i navodi fra Franju Miličevića, kao osobu koja bi tiskaru mogla voditi. Kraljević planira osnivanje tiskare u franjevačkoj zajednici, kako bi se poboljšao rad školstva i uvjeti za kulturno uzdizanje. Najzaslužniji za osnivanje tiskare, te njen rad dugi niz godina, bio je fra Franjo Miličević.

Pristupilo se pronalaženju sredstava. U nabavci tiskare se, osim fratara, najviše iskazao austrijski konzul u Mostaru Pavao Relja, koji je na sebe, uz traženje novčanih sredstava, preuzeo i traženje odobrenja za rad (od Ministarstva prosvjete u Carigradu). Prva sredstva su namaknuta upravo uz pomoć Relje. Preko njega i konzula u Sarajevu, Todorovića, biskup Kraljević je poslao molbu u Beč, u Vanjsko ministarstvo. Molba je pozitivno riješena u prosincu 1871. godine. Međutim, to je bio samo dio sredstava, a ostalo su dali: biskup Andeo Kraljević, barun Rodić, namjesnik dalmatinski, fra Pavao Petrović, župnik i fra Franjo Miličević²¹.

5 Bosanski prijatelj

Novinarstvo na području današnje BiH seže u godinu 1850 kada je fra Ivan F. Jukić pripremio za tisak građu, a koju je pregledao i za tisak odobrio provincijal fra Marijan Šunjić. Te godine i izlazi prvi časopis u Bosni, *Bosanski prijatelj* (Ademović, 1997, str. 94). Na naslovnoj strani čitamo da je časopis tiskan brzotiskom dr. Ljudevita Gaja. Ako stavimo sa strane vrijednost ovog časopisa kao književnog djela, onda ovaj list predstavlja i izvor za povjesničare, tako da se izlazak ovog lista može usporediti sa izlaskom *Danice Ilirske* 1836 u Hrvatskoj. Sam podnaslov nam kaže da ovaj časopis «sadržavajući potrebite, koristne i zabavne stvari», a time nam još želi naglasiti kako to nisu, kako je tada inače bilo ustaljeno, ovo vjerske ili političke ili neke druge službene novine²².

No, kako se o novinarstvu u Bosni ne može govoriti, ako se na prvo mjesto ne stavi ovaj časopis, spomenuti ću nekoliko teme o kojima je pisao: zemljo-državnopisni pregled turskog carstva u Europi., životopis f. Mate Belića, biskupa biogradskog.,

²¹http://www.fsd.ba/pandza_2.asp preuzeto 11.10.2009.

²²www.bosnasrebrena.ba/php/modules, preuzeto 30.10.2009.

Grgić, S. i Banja, Đ. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove *Bosanski prijatelj* i *Srce Isusovo*. *Anali poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

književnost bosanska., narodne pjesme., narodne pripovijetke., narodne poslovice., narodne učionice u Bosni, narodni ljekar.

Prema koncepciji koju je htio urednik Jukić, časopis je htio pružiti osnovna znanja iz povijesti Bosne, zemljopisa, etnografije, narodnog stvaralaštva i kulturnih djelatnosti nekih istaknutih osoba onoga vremena (Ademović, 1997, str. 96). Časopis je također donosio informacije o najvažnijim društvenim zbivanjima u Bosni. Ukupno su izašla iz tiska i ugledala svjetlo dana četiri broja *Bosanskog prijatelja*. Drugi broj je izašao godinu dana poslije u istoj tiskari, a u treći broj je bio ometan Jukićevim progonom u Carigrad, te je briga oko izlaska lista predana u ruke fra Filipu Kuniću, a objavljen je 1861 godine u izdanju Matice Ilirske. Posljednji četvrti broj je djelo fra Antuna Kneževića, koji je slijedio put i ideju prvog autora i objavio broj u Sisku 1870 godine.

Mora se reći da je ovaj vrijedni list djelo isključivo jednog čovjeka i njegova pokretača fra Ivana F. Jukića, strasnog rodoljuba i pokretača prvog časopisa u Bosni i Hercegovini. Do objavljivanja prvog službenog franjevačkog lista moralo se čekati, zbog nepovoljnih prilika, još nekoliko godina. Uskoro se u Bosni osnivaju tiskare za potrebe tadašnje vlasti i to u Sarajevu 1866, u Mostaru 1876.²³ A što se još tiče izdavanja svoga službenog lista od strane bosanskih franjevaca tih godina izlazi list *Glasnik jugoslavenskih franjevaca* (od 1888 do 1894) onda list izlazi pod drugim imenom *Franjevački vjesnik* (od 1895 do 1901), zatim list izlazi pod imenom *Serafinski perivoj* (od 1902 do 1914), nakon toga izlazi pod imenom *Naša misao* (od 1914 do 1919).

Pojava prvog bosansko-hercegovačkog časopisa *Bosanski prijatelj* u vremenu izrazito nepovoljnih društvenih i političkih uvjeta, karakteristika kojih su otezanje lokalnih vlasti s provedbom dugo očekivanih reformi. Tu su minimalne društvene slobode i stroga kontrola svake izgovorene i napisane riječi. Ovaj pothvat iako izrazito kasno nadošao u usporedbi sa zapadnim europskim zemljama, a nešto kasnije i u odnosu na susjedne i većinu južnoslavenskih, predstavlja jedan od značajnijih događaja devetnaestog stoljeća u kulturnom životu zemlje. Makar Jukićev pionirski uradak nije naišao na razumijevanje i suradnju drugih pismenih i izobraženih ljudi u tadašnjoj Bosni i iz objektivnih materijalnih razloga dostignuo šire mase čitatelja, ipak označava početak publicistike u Bosni i pokreće revoluciju pisane riječi²⁴.

Posebno je zanimljivo poglavlje u kojem Jukić govori o narodnim učionicama, a ovaj članak se bavi problemom prosvjete u tadašnjoj BiH. On sam kaže kako prosvjeta nije ometana samim Turcima nego u prvom redu „nemarnošću i siromaštvom“ (Ademović, 1997, str. 98). Autor također pokušava potaknuti dobre Bošnjake-Muslimane, Srbe ali i Hrvate da, po mogućnosti, podrže stvaranje narodnih učionica za opismenjavanje naroda. Navodi primjere kako pravoslavci imaju neke vrste narodnih učionica u većim gradovima, a da tako trebaju i drugi činiti. Daje i primjere nekih učionica i dobrih učitelja koji su uredili učionice na europski način.

²³ <http://www.bosnasrebrena.ba> preuzeto 07.03.2009

²⁴ www.bosnasrebrena.ba/php/modules, preuzeto 29.10.2009.

Grgić, S. i Banja, Đ. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove *Bosanski prijatelj* i *Srce Isusovo*. *Anali poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

Katolici su svoje učionice dobili zalaganjem franjevac a i one su utemeljene u samostanima u Fojnici, Kreševu, Travniku, Livnu i Varcaru.²⁵ U njima kapelani podučavaju pisanje latiničnog jezika, računa, nauka kršćanskog i slično, ali sve to besplatno. Stoga urednik Jukić poziva na stvaranje fonda koji će pomoći održavanju tih učionica i otvaranju novih.

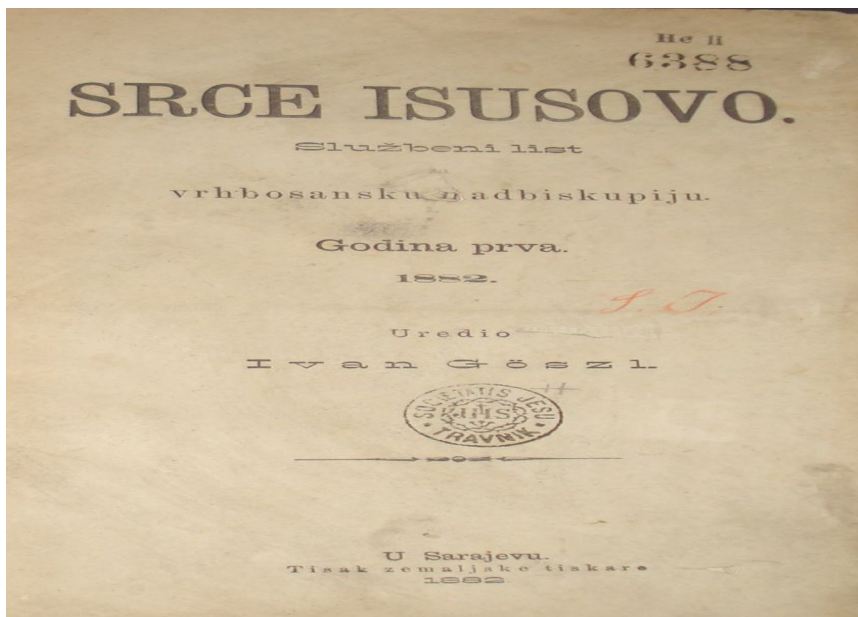
6 Srce Isusovo

Srce Isusovo je bio službeni list za Vrhbosansku nadbiskupiju (gdje se tada podrazumijevala i današnja Banjolučka biskupija), od 1881 do Drugog svjetskog rata. Kada je još davne 1881. godine Sveta Stolica iz Rima uspostavila redovitu crkvenu hijerarhiju u Bosni i Hercegovini, za prvog nadbiskupa imenovan je Josip Štadler. Upravo je on i pokrenuo pisanje i tiskanje ovog crkvenog službenog glasila. Tako da prvi broj lista izlazi već u siječnju 1882. godine, a urednik je Ivan Gözel. Ovaj službeni list se tiskao u Zemaljskoj tiskari u Sarajevu. Prvotna mu je zadaća bila promicanje interesa Katoličke Crkve, obavijesti svećenicima Vrhbosanske nadbiskupije i Banjalučke biskupije, razne obavijesti pojedinim župama, vijesti iz života sveopće Katoličke Crkve u svijetu, događanja po pojedinim župama, razna promišljanja i slično. Ovaj službeni katolički list bi se najbolje mogao usporediti sa tiskanjem sličnih novina u Dalmaciji koje su izlazile u isto vrijeme, samo što su počele izlaziti ranije. To su bile novine „Katolička Dalmacija“ koja izlazi od 1870. do 1898. godine. To su također bile „Vjersko-političke novine“. „Zadatak im je promicanje interesa Katoličke Crkve u dalmatinskoj Hrvatskoj uz političke tendencije, koje su dobile određeni hrvatski nacionalni pravac nakon što je 4. 11. 1870. uredništvo preuzeo Ivo Prodan” (Vidaković, 2001, str. 182). A kao što je u to vrijeme svaka crkvena pokrajina imala svoje novine, tako je to bilo i u BiH.

²⁵www.idoconline.info/digitalarchive/public/serve/index, preuzeto 02.11.2009.

Grgić, S. i Banja, Đ. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove *Bosanski prijatelj* i *Srce Isusovo*. *Anali poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

SLIKA 1. PRVA STRANICA KATOLIČKOG LISTA GOD. 1882. GODINA, „SRCE ISUSOVO“. LIST SE NALAZI U BIBLIOTECI VRHBOSANSKE KATOLIČKE TEOLOGIJE U SARAJEVU.

Sam sadržaj dijeli se na tri djela: 1. Naredbe, 2. Članci, 3. Viestnik. U prvom dijelu Naredbe, u prvi je naslov «Pod zastavom Srca Isusova» gdje sam nadbiskup piše svoju poslanicu, svoju uvodnu riječ u kojoj pozdravlja sve svećenike i vjernike i poziva ih na veću vjernost Bogu i bolji kršćanski život. Poslanica je pisana na jednoj stranici. U dijelu Naredbe napisano je 12 stranica, ali ima 26 naslova od kojih bi izdvojio «Naredbe za banjalučku biskupiju», ali i «Pitanja za kler nadbiskupije vrhbosanske i biskupije banjalučke» jer se upravo u ovom članku pisalo o raznim pitanjima koja su zanimala i mučila svećenike ove dvije biskupije. No, svakako je zanimljiv pretposljednji članak «Ženidba vojničkih obveznika u Bosni i Hercegovini», gdje se objašnjava svećenicima kako postupati sa ženidbom momaka koji su bili vojna lica, nalaze se na području Bosne, tj. području vrhbosanske nadbiskupije.

Pod rubrikom II Članci; nalazi se 21 članak koji su pisani od pojedinih svećenika, a govore o raznim temama. Izdvojio bi ovdje jedan zanimljiv članak pod imenom «Zašto nam djeca bolje ne napreduju u vjeronauku?», koji govori o vjerskoj pouci djece i zašto bolje ne uče vjeronauk. Također bi izdvojio i članak «Iz Engleske i Amerike» koji nam čak i svojim naslovom svjedoči kako su katolici Bosne u ono vrijeme čitali i informirali se o prilikama i neprilikama u svijetu. Također je i zanimljiva predzadnja tema ovoga broja koja kaže „Što ćeš s kršćani, koji zanemaruju kršćanski nauk“ u kojoj se upravo govori o vječnoj temi koja je zabrinjavala tada svećenike i redovnike širom svijeta, a ta tema je iskvarenost mjesnog puka, koja se

Grgić, S. i Banja, Đ. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove *Bosanski prijatelj* i *Srce Isusovo*. *Anali poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

često izražavala u nemoralu, neumjerenom korištenju alkohola, nasiljem u društvu ili u obitelji, nedolaskom na Svetu Misu, zanemarivanje sakramenata i slično.

Pod trećim naslovom *Viestnik*; na prvo mjesto nam se stavlja naslov «Dječačko sjemenište u Travniku» a o njemu je pisano na 1, 2, 9 i 10 stranici, što samo po sebi pokazuje koliko je tema bila važna. Ovo je također zanimljiv podatak jer znamo da je to sjemenište u ono vrijeme bilo među prvom i najvećim srednjoškolskim ustanovama u BiH, a i danas je ponovno obnovljeno, te od 1997 godine ima više od 1200 učenika u gimnaziji i Osnovnoj školi, te internat za stanovanje učenika, ali i poseban dio za odgoj učenika koji žele postati svećenici.

Kako onda tako i danas. Stoga nije ni čudno da se o ovom sjemeništu, tj. o njegovoj gradnji i počecima rada, piše čak nekoliko stranica ovog vrijednog lista, te davne 1882 godine. Ovaj dio sadrži 43 naslova ili vijesti, a još smatram zanimljivim napomenuto «Promjene u nadbiskupiji» gdje se čak na 4 stranice piše o ovoj vijesti, jer je sigurno bilo i zanimljivo i važno gdje je koji župnik ili kapelan premješten ili namješten. Sličan naslov sa sličnim sadržajem nalazi se malo dalje pod naslovom «Promjene u državi franjevačkoj» gdje se donose promjene kod svećenika franjevac, ali napisane na jednoj stranici.

Također u ovom dijelu lista napisano je nekoliko stranica o svećenicima koji su umrli u protekloj godini, te se donosi njihov životopis i mjesta gdje su službovali kao svećenici.

7 Listovi koji su izlazili od 1866. godine

Bosanski vjestnik pokrenut je i tiskan u Sarajevu 1866. godine sa otvaranjem Sopronove pečatnje, prve moderne štamparije. To je bio list političkog i zabavno-poučnog sadržaja, a uređivao ga je Ignjat Sopron (Kruševac, 1978, str. 27).

Bosna je bila zvanični list Bosanskog vilajeta koji je izlazio od 1866. do 1879. godine u Sarajevu, s uporednim dvojezičnim tekstom na turskom i srpskom jeziku. *Bosna* je donosila prije svega tekstove važnijih zakona i naredaba, objašnjavala ih i tumačila, a uz to i objavljivala kraće informacije iz političkog, privrednog, kulturnog i uopće društvenog života. U toku trinaestogodišnjeg izlaženja u *Bosni* se promijenilo nekoliko urednika: Mustafa Refet Imamović, Mehmed Šakir-Kurtćehajić, Salih Biogradlija, Javer Baruh, Nuruddin Kurtćehajić i Kadri Carigradlija (Ademović, 1997, str. 49).

Sarajevski cvjetnik (Gülşen-i saray) je bio poluzvanični političko-književni sedmični list u Bosni i Hercegovini. Štampan je u Vilajetskoj štampariji, a njegov osnivač i urednik bio je Mehmed Šaćir (Šakir) Kurtćehajić. Izlazio je u periodu od 26. decembra 1886. do 01. jula 1872. godine. List je štampan dvojezično – prva i četvrta strana štampane su ćirilicom i ijekavicom, a druge dvije arapskim pismom i turskim jezikom.

Neretva je, kao i *Bosna* pisan dvojezično s uporednim tekstom arebicom na turskom jeziku i ćirilicom. Prvi broj *Neretve* izašao je 19. februara 1876. godine a štampan je u "Tiskari vilajeta hercegovačkog". List su u ime Vilajetske uprave

Grgić, S. i Banja, Đ. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove Bosanski prijatelj i Srce Isusovo. *Anali poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

uređivali službenici: Mehmed Hulusi i Jozef Alkalaj. List *Neretva* izlazio je u svega 300 primjeraka i nije poznato koliko je brojeva izdano. Kreševljaković navodi da je izašlo ukupno 38 brojeva, iako se pretpostavlja da su izdana i 2-3 broja više.

Najstarije novine koje su u Bosni i Hercegovini izlazile na starosmanskom jeziku bio je *Kalendar Salname-i vilajet-i Bosna* (Godišnjak Bosanskog vilajeta), kao službeno glasilo Vilajetske uprave koji je pokrenut 1866. a ugašen 1878. godine s aneksijom Bosne i Hercegovine od strane Austrougarske monarhije. Ponovo je pokrenuto njegovo izlaženje 1882., nepune četiri godine po okupaciji, ovaj put pod nazivom "Bosna ve Hersek vilajeti salanmesi" nastavivši izlaziti sve do 1892. pod okriljem Zemaljske vlade i štampanju u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu. List je i u ovom periodu predstavljao jednu vrstu službenog godišnjaka, s obzirom da je tretirao službene teme monarhijske uprave. U periodu od sredine 1881. pa do 1892. godine ove će novine prerasti u *Sarajevski list*.

Bosanska vila je list za zabavu, pouku i književnost. Pokrenut je u Sarajevu 1885. godine. Osnivači su bili Nikola Šumonja, Božidar Nikašinić, Stevo Kaluđerić i Nikola Kašiković. Izlazila je redovno dva do tri puta mjesečno i štampana je ćirilicom. Izlazi od 1889. do 1914. godine što predstavlja uspjeh kakav bi mnogi listovi mogli poželjeti (Kruševac, 1978, str. 306).

Glasnik Zemaljskog muzeja BiH je časopis Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Glasnik obuhvata sve sfere istraživanja prošlosti Bosne i Hercegovine kroz stoljetno izlaženje. Prvi broj GZM izašao je 1889., u godini dana poslije osnivanja Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1888 (Kruševac, 1978, str. 386). Dugo vremena imao je svoju široku liniju proučavanja, a kasnije je dobio profilaciju na izučavanja prošlosti kroz pojedine oblasti i struke. Od 1889. do 1943. GZM je zadržavao početnu širinu kroz radove svojih saradnika. Nova serija pokrenuta je poslije 1945. Prirodne nauke su bile izdvojeni dio (1954-). Od 1946. do 1953. bile su izdvojene Društvene nauke, a od 1954. one se dijele na Istoriju i Etnografiju (1954-1957) i Arheologiju (1954-). Od 1958. kreće zasebno i Etnologija. Tri osnovna smjera (Prirodne nauke, Arheologija i Etnologija) sačinjavaju današnju formu Glasnika Zemaljskog muzeja.

8 Manje poznati i manji listovi toga vremena

U to vrijeme izlazi još nekoliko novina ali prelaze godinu 1882. no, kako su vrlo blizu ovom vremenu i događajima, zaslužuju malo mjesta u ovome radu, a to su:

- *Nada*, list namijenjen pouci, zabavi i umjetnosti, je književni časopis koji je izlazio dva puta mjesečno u periodu od 1895. do 1903. godine. Ovaj časopis pokrenuo je Kosta Hörmann, koji je bio i glavni urednik; dok je književni podlistak uređivao Silvije Strahimir Kranjčević.
- *Zora* - list za zabavu, pouku i književnost. List je pokrenut u Mostaru 15. aprila 1896. i izlazio, dva puta mjesečno, do kraja decembra 1901. Prva dva godišta uređivali su Aleksa Šantić i Svetozar Ćorović, treće Aleksa Šantić i Jovan Dučić. *Behar*, list za pouku i zabavu, je časopis pokrenut 1900. godine. Osnivači Behara bili su Edhem Mulabdić, Safvet-beg Bašagić i Osman Nuri

Grgić, S. i Banja, Đ. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove *Bosanski prijatelj* i *Srce Isusovo*. *Anali poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

Hadžić, a štampanje lista finansirao je Ademaga Mešić iz Tešnja. Prvi broj časopisa izašao je 1. maja 1900. i neprekidno je izlazio deset godina, dva puta mjesečno, a od 1927. do 1945. godine nastavio je izlaziti pod nazivom *Novi Behar*.²⁶

9 Zaključak

Svako arhivsko istraživanje je dugotrajan, naporan i raznolik rad i pristup arhivskom gradivu s mogućnošću njezinog proučavanja u kontekstu različitih aspekata ljudskih, a posebno društvenih pojava. O komunikaciji u prošlosti najbolje nam govore dokumenti, pisma, dopisi, telegrami ili još bolje, stari brojevi novina ili časopisa ili samo periodičnih listova. U Hrvatskoj su prve novine počele izlaziti još davne 1806 godine u Zadru, sa prvim brojem *Kraljskog Dalmatina - Il regio Dalmata*. No, tadašnji uvjeti života i razvoja slobode misli i riječi bili su u Hrvatskoj puno bolji i kvalitetniji nego u Bosni i Hercegovini. Zbog vladavine Otomanskog Carstva, koje nije poticalo, a kamoli pomagalo razvoj pisane riječi, ali i zbog siromaštva i neimaštine, prve novine su počele izlaziti u BiH tek 1866. godine, kada je počela s radom prva tiskara u BiH u Sarajevu.

No, najveći pothvat u smjeru slobodnog novinarstva u objavi pisane riječi na području BiH dao je urednik, a i najvećim djelom autor, prvog lista koji se zvao *Bosanski prijatelj*. Ovaj list je u cijelosti prvi bosanski list (sve teme govore o BiH i njezinim problemima), ali je tiskan u Hrvatskoj, troškom Matice Ilirske.

U ovom radu je obrađen prvi broj prvog list u BiH, a zajedno s njim su prikazani i drugi listovi koji su u to vrijeme izlazili na području tadašnje BiH. Veći prostor je dan prvom broju službenog glasila Vrhbosanske Nadbiskupije Sarajevo *Srce Isusovo*, a koji je u mnogo čemu sličan prvom broju B.P..

Osnivanja prvih tiskara 1866. godine zanimljiv je slijed događaja koji je doveo do tiskanja i objavljivanja ova dva broja, a u radu je dotaknuta i ta problematika.

Svakako je veliki doprinos i jednog ali i drugog lista koji su na prostore BiH donijeli pisanu riječ u obliku listova koji su u to vrijeme izlazili u mnogim europskim ali i svjetskim gradovima. Time se i BiH svrstala u red slobodnih zemalja sa objavljenim listovima i novinama kakve su imale druge zemlje u svijetu.

²⁶www.bgs.ba/e_knjige3.html, preuzeto 03.11.2009.

Grgić, S. i Banja, Đ. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove *Bosanski prijatelj* i *Srce Isusovo*. *Anali poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

10 Popis literature

- Ademović, F. (1997). *Prve novine i prvi novinari u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Nezavisna unija profesionalnih novinara BiH i Soros media centar.
- Bosanski prijatelj*. (1851). Prvi list u BiH, prvi broj tiskan brzotiskom Ljudevita Gaja
- Draganović, K. (1934). *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Croatia sacra.
- Gavran I. (2010). *Sputnici bosanske povijesti, sedam stoljeća djelovanja bosanskih franjevac*. Sarajevo-Zagreb: Svjetlo riječi.
- Jukić, I. F. (1953). *Putopisi i istorijsko-etnografski radovi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Kruševac, T. (1978). *Bosansko-hercegovački listovi u XIX veku*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Marić, F, Orlovac, A. (2006). *Banjolučka biskupija u riječi i slici od 1881. do 2006*. Biskupski Ordinarijat Banja Luka.
- Sapunar, M., Tomić, Z., Skoko I. (2002). *Prilozi za povijest novinarstva Hrvata u BiH*. Sveučilište u Mostaru.
- Srce Isusovo*, (1881). Službeni list Vrhbosanske Nadbiskupije Sarajevo
- Vidović, J. (2001), *Povijest hrvatskog novinstva- Zadar u XIX st*, Hrvatsko komunikološko društvo i Nonacom, Zagreb
- Zbornik radova, Katolička Crkva u BiH u XIX i XX stoljeću*, (1986). Vrhbosanska visoka teološka škola, Sarajevo